

ATATÜRK'ÜN İKTİSAT ZİHNİYETİ

Dr. Hasan SABİR
İstanbul Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat
Anabilim Dalı Öğretim Elemanı

Atatürk'ün "karma ekonomi düzeni" olarak ders kitaplarımıza giren ancak bu kavramdan daha geniş içerikte olan iktisadi düşünceleri, benimsediği iktisadi prensipler, çağdaş kalkınma politikası ve stratejilerine yön vermiş, ayrıca gelişmekte olan ülkelerin örnek alabileceği önemli bir ekonomik model oluşturmuştur. Atatürk'ün henüz İstiklal Savaşımızın tozu toprağı ortadan kalmadan söylemiş olduğu "...askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun iktisadi zaferlerle taçlandırılmazlarsa kazanılacak zaferler yaşayamaz, kısa zamanda söner" sözü ekonomiye ne kadar önem verdiğini göstermektedir. Maalesef Yüce Önder Atatürk'ün bedenen aramızdan ayrılışından sonra Atatürkçü Düşünce Sistemi'nin gerekleri istenilen düzeyde yerine getirilmemiştir. Ulusumuzun henüz Atatürk'ün öngördüğü amaçlara ulaşamamış olması bunun kanıtıdır. Makalemizde Atatürk'ün iktisada dair fikirleri ve temel aldığı ekonomik prensipler irdelenmeye çalışılacaktır. Böylece, Atatürk sonrası dönemde ülkemizin karşı karşıya kaldığı ekonomik sıkıntılardan hep bu iktisadi ilkelerin göz ardı edilmesi sonucunda meydana geldiği görülecektir. Öte yandan ülkelerarası ticari sınırların giderek kaldırılması yani serbest ticaret ideolojisinin dünya ekonomisine egemen olması, gelişmekte olan ülkelerin ve bu arada Türkiye'nin de kalkınma sorununu giderek daha önemli kılmıştır. Dolayısıyla, Atatürk'ün iktisat siyasetinin temel özelliklerinin ortaya konulması ve hükümetlerin bu prensiplerden taviz vermemesi, küresel ekonomiyle bütünleşme sürecindeki Türkiye'yi bu süreçte daha etkin kılacaktır.

1. Cumhuriyet Öncesi İktisat Politikaları

1.1. 1838 Serbest Ticaret Anlaşması ve Osmanlı Ekonomisi'nin Çöküşü

İktisat teorisinde Serbest Ticaret Kuramı esas olarak Adam Smith'in ve David Ricardo'nun fikirlerine dayanmaktadır. Adam Smith, "Ulusların Zenginliği" (1776) isimli kitabında uluslararası ticaretin pazarları büyütürken iş bölümünü geliştireceğini ve böylece ulusların zenginleşeceğini vurgulayarak serbest ticaret düşüncesini savunmuştur. İktisat Kuramı'na David Ricardo ile gelen yenilik ise ticarete giren tarafların karşılıklı olarak ticaretten kazanç sağlamaları düşüncesinin yerleşmesi ve dolayısıyla çıkarların ahenkleşmesi olmuştur. Ricardo "Ekonomi Politığın ve Vergilendirmenin İlkeleri" (1817) isimli kitabında "...tam serbest ticaret sistemi altında, her ülke sermaye ve emeğini doğal olarak kendisi için en yararlı kullanımlarına ayıracaktır" demektedir (Ricardo, 1997: 120). Yani bütün ülkeler koruma duvarlarını karşılıklı olarak kaldırmaya, dolayısıyla da dezavantajlı oldukları üretim alanlarını terk ederek en ucuz ürettikleri ürünlerde uzmanlaşmaya davet edilmektedir. Burada Ricardo'nun serbest ticaret yaklaşımını genellemesini ve bundan evrensel sonuçlar çıkarmasını görmekteyiz (Sabır, 2001: 51). Ancak uygulamada, sanayi devrimini ilk gerçekleştiren İngiltere hariç, bugünün gelişmiş ülkelerinin hepsi koruma duvarları arkasında sanayileşmiş ve daha sonra serbest ticaret fikrini savunmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin serbest ticarete geçiş serüveni ise 1838 yılında İngiltere ile Baltalimanı Ticaret Anlaşması adı verilen bir anlaşmayı imzalamasıyla başlamıştır. Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti, iktisat politikasını tam serbest ticaret rotasına oturtmuştur. Osmanlı Devleti'nin uyguladığı serbest ticaret politikasının ilk sonucu Avrupa mallarının Osmanlı pazarlarını doldurması, Osmanlı Devleti'nin açık pazar haline gelmesi olmuştur. 1838 Ticaret Anlaşması herşeyden önce Osmanlı Ekonomisi'ne öldürücü

bir darbe indirmiş, ülkedeki geleneksel üretici kesim Batı ürünlerinin rekabeti karşısında iktisadi hayattan silinmiştir (Sayar, 1986: 213). Gümrüksüz giren İngiliz gelişmiş makina endüstrisi malları Osmanlı'nın korumasız el tezgahı endüstrisini kısa zamanda ezmiştir. Zamanla bir çok ülke ile serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu olumsuz politika sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni sanayi atılımları olmamış, varolanlar da gelişmemiştir. Osmanlı sanayii geleneksel el tezgahlarına, tanıma dayanırken, serbest ticaret anlaşması yaptığı ülkeler sanayi devrimi sürecini tamamlamış ülkelerdi. Böylelikle ihracatın çok üstünde ithalat harcamaları yapılmış, bu durum savaşlarla da birleşince devasa finansman açıkları ortaya çıkarak dış borca muhtaç bir ülke haline gelmiştir.

1854 yılında Kırım Savaşı ile dış borca başlayan Osmanlı Devleti 1875 yılında borçlarını ödeyemez hale geldiği için moratoryum ilan etmiştir. Bu tarihte ihracat geliri 19 milyon sterlinken, sadece kısa vadeli borçlar 16,5 milyon sterlin, hükümet geliri ise 22,5 milyon sterlindir (Kazgan: 1999: 39). Dış borçlanma süreci Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiştir. Yanlış ekonomik politikalar izlemesi nedeniyle ülkeyi ağır bir fakirliğe sürükleyen Osmanlı Devleti, Amerikan Doları'nın 167 kuruş olduğu yıllarda 32 milyon Türk Lirası dış borcu yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras bırakmıştır.

1.2. Milli Mücadele Dönemi'nde İktisadi Politika

Milli Mücadele Dönemi'nde izlenen iktisat politikası üzerine söylenebilecek ve bugün için de ibret alınması gereken en çarpıcı nokta, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nı sıfır enflasyon ile gerçekleştirmiş olmasıdır. Milli Hükümet Kurtuluş Savaşı boyunca para basımına gitmeden, harbin finansmanını arttırılan vergiler ve halktan alınan bağışlarla sağlamıştır. Yani Türkiye'nin bağımsızlık savaşı enflasyonsuz yürütülmüştür.

Milli Mücadele yıllarında Anadolu'da kullanılan para Osmanlı kaimeleriydi. İstiklal Savaşı'nı T.B.M.M. hükümeti yürütüyordu. Ancak emisyonun yani para basımının anahtarı İstanbul rejimindeydi. T.B.M.M. savaş boyunca kendi adına para basmamıştır. Aynı paranın iki ayrı egemenlik alanında kullanıldığı durumlarda emisyonu kontrol altında tutan tarafın tartışılmaz bir avantajı vardır. Karşılıksız para basılmasıyla başlatılabilecek bir enflasyon, satınalma gücünün İstanbul yöresinde toplanmasını sağlayarak Kuvayı Milliye'nin finansmanını felce uğratabilirdi. Neyse ki bu tehlike gerçekleşmemiş ve İstiklal Savaşı enflasyonsuz gerçekleştirilmiştir (Ergin, 1978: 183-184).

Görüldüğü gibi ne İstanbul Hükümeti ne de T.B.M.M. açık finansman politikası uygulamamış ve Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'da enflasyon problemi yaşanmamıştır. Bu noktada Milli Mücadele'yi başarısızlığa uğrattırarak için elinden geleni yapan İstanbul Hükümetleri'nin neden emisyon politikasıyla Milli Mücadele'ye sekte vurmadiği tartışılabilir. Kanımızca İstanbul Hükümetleri para politikasının ne derece önemli bir silah olduğunun farkına varacak düzeyde iktisada hakim değildi. Aksi takdirde, zaten her türlü ihanetin içinde olan İstanbul Yönetimi, para basarak Kuvayı Milliye'nin elindeki kaimelerin değerini düşürür ve Atatürk'e karşı iktisadi bir savaş başlatırdı. Kuşkusuz bu uygulama da savaşın sonucunu değiştirmezdi, belki bir süre savaşın uzamasına sebep olabilirdi.

Atatürk'ün iktisat siyasetinde makroekonomik istikrarın önemli bir yeri olmuştur. Öyle ki, enflasyonsuz para politikası Cumhuriyet tarihinde sadece Atatürk zamanında uygulanabilmiştir. İsmet İnönü'nün şu sözleri çok enteresandır: "Hükümet olarak yılda iki kez ödeme yapamayacak duruma düştüğümüz olurdu. Gider konuşurdum. Birkaç milyon liralık emisyonun bizi ferahlatacağını anlatmaya çalışırdım. Bir defa bile "evet" dedirtemedim". Türkiye Cumhuriyeti'nde enflasyon problemi Atatürk'ün vefatıyla başlamış ve bir daha da durdurulamamıştır (Aysan, 2000: 37).

Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda enflasyonun yeri olmamıştır. Atatürk her zaman para değerinin istikrarına büyük önem vermiş, İstiklal Savaşı'nın en zor günlerinde bile tedavüle yeni para çıkarmamıştır. Atatürk'ün sıkı para politikası anlayışı Cumhuriyetin kurulmasından sonra da devam etmiş, Atatürk döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nde karşılıksız para basılmamıştır.

2. 1923-1938 Yılları Arasında Ekonomik Reformlar

Osmanlı Devleti'nden genç Türkiye Cumhuriyeti'ne kalan miras; fakirlik, yerli sanayi olmamasından dolayı dış bağımlılık, dış borç ve üretimin olmadığı bir ekonomi idi. Ülkede kayda değer bir sermaye birikimi olmadığından, bir başka deyişle, yanlış politikalar nedeniyle Türk burjuvazi sınıfı oluşmadığından yatırım yapabilecek zengin yoktu. Ticaret Osmanlı döneminde ağırlıklı olarak Rum, Ermeni ve Yahudilerin tekelinde olmuştur. Atatürk'ün "...askeri ve siyasi bağımsızlık ancak ekonomik bağımsızlıkta taçlandırılırsa korunabilir" anlayışı Cumhuriyet Türkiye'sinin kalkınma çabalarının temelini oluşturmuştur. Bu anlayış çerçevesinde bir çok ekonomik reforma girilmiş, daha sonra tüm Cumhuriyet tarihi boyunca yakalanamayacak ekonomik istikrar sağlanmıştır.

2.1. İzmir İktisat Kongresi

Atatürk ülkenin dış düşmanlardan kurtarılmasından sonra ekonomik durumu görüşmek ve alınabilecek önlemleri saptamak üzere İzmir'de bir iktisat kongresi toplamaya karar vermiştir. Atatürk Kongre'nin açılış konuşmasında "Tarihin ve tecrübenin süzgecinden arta kalmış bir gerçek vardır. Türk tarihi incelenirse, gerileme ve çöküntü nedenlerinin iktisadi sorunlara bağlı olduğu görülür. Kazanılmış zaferlerin ve uğranılmış başarısızlıkların tümü iktisadi durumla ilgilidir...Milletimiz düşman ordularını mahvetmiştir. Tam bağımsızlık için şu kural vardır: Milli egemenlik, mali egemenlikte desteklenmelidir. Bizleri bu hedefe götürecek tek kuvvet ekonomidir. Siyasi ve askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi zaferlerle taçlandırılmadıkça payidar olamaz" diyerek bundan sonra mücadelenin ekonomik düzlemde gerçekleştirileceğinin altını çizmiştir (Ergin 1978: 184-185).

Kongre'de alınan kararlara gelince, önce ülkedeki ekonomik yapılanmanın, uygulanacak iktisat siyasetinin rotasını çizen bir "Misakı İktisadi" kabul edilmiştir. Kongre'nin üzerinde birleştiği politika; yurt sanayiini ve ticaretini geliştirmeyi amaçlayan, özel girişime öncelik veren, onu koruyan, mülkiyet haklarına saygılı bir ekonomik düzeni, yasal çerçevesi ve kurumlarıyla oluşturmak ve kökleştirmektir (Demir, 1994: 51).

İzmir İktisat Kongresi kararlarında devletin iktisadi yaşamda fiilen üstleneceği belirli işlevlerin olduğu bunların da ağırlıklı olarak altyapı ile ilgili olduğu belirtilmiştir. Devlet demiryolu, karayolu ağını kuracak, limanlar inşa edecektir. Haberleşme örgütünü gerçekleştirecek, eğitim işlerini üstlenecektir. Ticaret ve sanayi bankalarının kurulmasına ve ortaklığına öncülük edecek, ancak buralardaki paylarını daha sonra Özel Kesim'e devredecektir. Devlet katıksız bir liberal iktisat politikası yani "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" yanlısı olmayacak ama, ekonomik yaşamın gereklerini bizzat üstlenip gerçekleştiren de olmayacaktır (Kuyucuklu, 1986: 174).

Kongre'de yabancı sermaye konusu da tartışılmış, yabancı sermayeye karşı olunmadığı önemle vurgulanmıştır. Atatürk Kongre'nin açılış konuşmasında yabancı sermayeye karşı olmadığını söylemiştir. Ancak, Türk yasalarına ve örfüne saygılı yabancı sermaye istediğini, yabancı sermayenin bundan değişik bir düzenleme biçimindeki varlığına kesinlikle karşı olduğunu da altını çizmiştir. Atatürk'ün bu düşüncesi "Misakı İktisadi" belgesinin 9. maddesinde yer almıştır. Bu maddenin gereği Ocak 1924'te yabancıların mülk edinmelerini serbestleştiren bir yasa ile yerine getirilmiştir. Ayrıca 1927 Teşviki Sanayi Kanunu'ndan yabancı sermayenin de yararlanması düşünülmüştür.

Yukarıda açıklananlara ek olarak şunlar da Kongre'de alınan kararlar arasındadır (Aydemir, 1981: 348):

- Anonim şirketlerin kurulmalarını kolaylaştırmak,
- Milli Bankaların kurulması,
- Demiryolları inşasının hükümetçe bir programa bağlanması,
- Sanayi teşviki,
- Yerli malı giyilmesi,
- Amele denen iş erbabına bundan sonra işçi denilmesi ve sendika hakkı tanınması,
- Memlekette ticaretin tamamen serbest bırakılması.

Alınan kararlardan açıkça görülmektedir ki, uygulanacak iktisat politikasının liberal çizgiye yakın olması düşünülmüyordu. Ancak bu dönemde benimsenen liberal politikaların zorunlu bir "laissez faire" uygulaması olup olmadığı tartışılabilir. Yeni Cumhuriyet Lozan Anlaşması gereği 1928 yılına kadar

gümrükleri düzenleme yetkisine sahip olmadığından, kamu otoritesinin serbest ticareti terk etme seçeneği yoktu (Balkanlı, 2002: 87).

Lozan Anlaşması henüz sonuçlanmamış, milli mücadele süreci tüm hızıyla devam ederken böyle bir ekonomi kongresini toplamış olması dahi, Atatürk'ün iktisadi soruna ne derecede önem verdiğini göstermeye yeterlidir. Başından sonuna Atatürk'ün yönlendirdiği Kongre'de iktisat bakanının şu sözleri makroekonomik bir istikrarın formülünü verir niteliktedir: "Gayemiz, istihsalimizi ihtiyacımıza göre tezyid ederek kendi kendimize kifayet etmeye doğru gitmek olmalıdır. Harice göndereceğimiz istihsalatımızı da ihmal edemeyiz. İthalatımızla ihracatımız arasında tevazün ancak bu suretle mümkündür. Aksi halde iktisadiyatımız iflas tehlikesinden yakasını kurtaramaz" (Ökçün, 1997: 222).

2.2. Kalkınma Planları

Dünyada ilk demokratik kalkınma planları 1931 yılında Türkiye'de uygulamaya konulmuştur. Bu planlar Atatürk'ün Türk Ulusu'na amaçlan ettiği önemli bir ekonomik reform hareketidir. Bu kalkınma planları eldeki kıt kaynaklarla halkın ihtiyaçlarının en iyi biçimde karşılanmasına yönelik olarak hazırlanmıştır. Atatürk Birinci Kalkınma Planı'nı 1933-1938 yılları, İkinci Kalkınma Planı'nı ise 1938-1944 yılları için hazırlanmıştır. Her iki kalkınma planının da temel amacı, hammaddesi Türkiye'de olmasına karşın dışardan ithal edilmek zorunda kalınan ürünlerin ülkemizde üretilmesini sağlamaktır. Bu amaçla tekstil, iplik ve dokuma fabrikaları kurulmuş, devletin teşvikiyle özel girişim olarak bazı çiftçilerin de katılımıyla Alpullu ve Eskişehir gibi bazı şeker fabrikalarının kurulmasına girişilmiş ve bunlar gerçekleştirilmiştir. 1925 Yılında devlet sermayesiyle Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Bankanın amacı fabrika kurup yönetmek olarak belirlenmiştir. Bu bankanın desteğiyle Kayseri-Bünyan İplik Fabrikası TAŞ, İsparta İplik Fabrikası TAŞ, Kütahya Çini İşleri TAŞ ve bunlar gibi bir çok özel kuruluş devletin de ortak olmasıyla faaliyete geçmiştir (Kuyucuklu, 1986: 180).

2.3. Atatürk Dönemi'nde Başlıca Ekonomik Girişimler

Atatürk'ün fiilen ekonomiyi yönlendirdiği dönemde gerçekleştirdiği somut ekonomik girişimlerin bazılarını maddeler halinde sıralamak, onbeş sene gibi kısa bir zamanda devasa bir kalkınma hamlesine girişildiğini göstermeye yeterlidir:

- Türkiye İş Bankası açılmış ve böylece ulusal bankaçılığın ilk adımı atılmıştır.
- Uşak'ta şeker fabrikası kurulmuştur.
- Kayseri'de uçak fabrikası kurulmuştur.
- Bünyan Dokuma Fabrikası açılmıştır.
- Ereğli Bez Fabrikası açılmıştır.
- Nazilli Bez Fabrikası açılmıştır.
- Aşar vergisi kaldırılmış ve Türk köylüsü ağır bir yükten kurtarılmıştır.
- Anadolu Demiryolları satın alınarak ulusallaştırılmıştır.
- Ulusal Ekonomi ve Araştırma Kurumu kurulmuştur.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kurulmuştur.
- Gemlik Suni İpek Fabrikası, Bursa Merinos Fabrikası, İzmit Kağıt Fabrikası, Kayseri İplik ve Bez Fabrikası, Eskişehir Şeker Fabrikası gibi pek çok kurum ve kuruluş oluşturulmuştur.
- Ticaret ve Sanayi Odaları kurulmuş, daha sonra da Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları Kongresi toplanmıştır.
- İstatistik Umum Müdürlüğü kurulmuştur.
- Hükümete iktisadi konularda fikir vermek amacıyla çeşitli meslek kuruluşlarının temsilcilerinden oluşan Ali İktisat Medisi kurulmuştur.
- Birinci ve İkinci Kalkınma Planları oluşturulmuştur.
- 1927 Yılında Teşviki Sanayi Kanunu çıkarılmıştır.
- 1930 Yılında Sanayi Kongresi, 1931 yılında da Ziraat Kongresi toplanmıştır.

3. Atatürk ve Devletçilik

Devletçiliğin iktisadi düzlemdeki görünümü "karma ekonomi" anlayışıdır. "Karma ekonomi" yaklaşımı sosyalizm benzeri bir yaklaşım olmayıp, esas itibarıyla, ekonominin gerekli altyapısını hazırlayıp, kalkınma sürecine paralel olarak piyasa ekonomisine geçişin gerçekleştirilmesidir.

Atatürk'ün Devletçilik anlayışı bir kalkınma modelidir. Atatürkçü Devletçilik, kamu hizmeti dışındaki ticari ve sınai teşebbüslerinin pazar ekonomisi kuralları gereğince kurulup işletileceği ve günü gelince geniş bir mülkiyet zemini üzerinden özel kesime devredileceği, kalkınmada devlet öncülüğünü tanıyan bir pazar ekonomisidir (Aysan, 2000: 35). İsmet Giritli'nin yorumuyla Atatürk Devletçiliği "...sosyalizmin anladığı manada ve bir doktrin mahiyetinde olan devletçilik değil, sadece pratik ve pragmatik manada yani milli ekonominin zaruretleri, memleketin hızlı kalkınması ve bunun için sanayileşmesi ihtiyacı ile sınırlı olan özel teşebbüsün tam güvenlik ve istikrar içinde varlığını sürdürmesini de lüzumlu bulan başka bir deyimle, karma ekonomi sistemine dayanan hızlı sanayileşmeye dönük bir kalkınmayı gerçekleştirecek bir devletçiliktir" (Giritli, 1975: 298).

Görüldüğü gibi, Atatürk'ün Devletçilik İlkesi esas itibarıyla bir kalkınma modeli olup, katı bir ideoloji olarak algılanmamalıdır. Atatürk'ün Devletçilik İlkesi değerlendirilirken dönemin ekonomik koşulları göz önünde bulundurulmalıdır. Falih Rıfkı Atay'ın şu sözleri Devletçilik ilkesinin zaruriyetten doğduğunu açıkça göstermektedir: "Yeni Türkiye'de Devletçilik, bir ekonomik meslek olarak doğmamıştır. Bir tarihi zaruret olarak doğmuştur. Yapılacak şeyleri devletten başka yapabilecek olan yoktu. Mesele bundan ibaret. Yeni Türkiye, kendi yapmak veya hiç bir şey yapılmamasına boyun eğmek arasında seçmeli idi" (Atay, 1984: 452).

Atatürk döneminde uygulanan devletçi iktisat politikasının, 1930'lu yıllarda ağırlık kazanması, devletçilik ilkesinin zaruriyet sonucunda ortaya çıktığı tezini doğrulamaktadır. Çünkü, İzmir İktisat Kongresi'nde benimsenen, liberal çizgiye yakın politikalar beklenen sonucu doğurmamıştır. Özel teşebbüs istenileni verememiş, ümit edilen sanayileşme gerçekleşmemiştir. Aslında dünya konjonktürü de o yıllarda devletçilik ilkesinin uygulanmasına müsaiydi. "Laissez Faire"ci liberal iktisat politikaları ABD başta olmak üzere gelişmiş Batı ülkelerinde başarısızlığa uğrayarak büyük bir ekonomik bunalıma dönüşmüştü. Batı ekonomilerinde ortaya çıkan bu bunalımın esas nedeni [Arz>Talep] olgusuydu. İktisat biliminin temel gayesi Arz-Talep eşitliğini sağlamaktır. Ünlü iktisatçı Keynes 1936'da yayınladığı "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" isimli kitabında bu eşitliğin ancak devlet müdahalesi yoluyla sağlanabileceğini savunmuş ve bu müdahalenin teorik altyapısını hazırlamıştır. Devlet otonom yatırım harcamaları yoluyla milli geliri artırarak Arz-Talep eşitliğini kumalıydı. Türkiye'nin temel ekonomik sorunu ise kalkınma problemi olduğundan, esas savaşın talep cephesinden ziyade arz cephesinde verilmesi gerekiyordu. Türkiye'nin 1930'lardaki "karma ekonomi" modelinin bu nedenle iktisat biliminin alt dallarından olan kalkınma iktisadının öncüsü olduğu rahatlıkla söylenebilir. Atatürk, ekonominin çarklarını döndürmek için devlet müdahalesinin önemini Keynes'den önce görmüş ve gereklerini hayata geçirmiştir. Bu nedenle Atatürk, kan ve ateşle örülü bir yokluk ortamında, Türkiye'nin bağımsızlığını ve varlığını gerçekleştirme mücadelesini sürdürürken, gerekli gördüğü ilkeler arasına Devletçiliği de yerleştirmiştir.

Atatürk'ün Devletçilik politikası, yalnız iktisat politikası ile ilgili bir kazanım değildir. Devletçilik politikası, aynı zamanda, tam bağımsızlık ilkesinin bütünlenmesidir. Atatürk, siyasi bağımsızlığın ancak ekonomik bağımsızlıkla sürdürülebileceğini söyleyerek gelecekteki yöneticileri uyarmıştır. Ancak daha sonra gelen kadrolar bir kalkınma modeli olan Devletçilik İlkesini devam ettirememişler ve yanlış kalkınma stratejileri izleyerek ekonomimizi dışa bağımlı bir hale getirmişlerdir. Bugün yaşadığımız süreçte ekonomik bağımsızlık-siyasi bağımsızlık arasındaki ilişkinin ne derece önemli olduğunu daha iyi görmekteyiz.

Atatürk Devletçiliğinin CHP'nin Mayıs 1931 Kongresi'nde saptanan programındaki tanımı şöyledir: "Bireysel çalışma ve işleri temel tutmakla birlikte olanaklı olduğunca az süre içine ulusu refaha ve ülkeyi bayındırlığa erdirmek için ulusun genel ve yüksek çıkarlarının gerektirdiği işlerde özellikle ekonomik alanda devleti eylemleri olarak ilgilendirmek önemli ilkelerimizdendir." (Alp, 1998: 243).

Görülüyor ki Devletçilik (karma ekonomi) = devlet + özel sektör'dür. Devletin, "karma ekonomi" politikasına göre kurduğu sanayi kuruluşlarına ve ortaklıklara Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) denilmektedir. Sümerbank (1933) ve Devlet Sanayi Ofisi (1932) bunlardan en önemlileri arasındadır. Dünya Ekonomisi, tarihinin en ağır ekonomik krizini yaşarken, Türkiye Atatürk'ün akılcı ekonomi politikaları sayesinde bu buhranı en hafif biçimde atlattır. 1929-39 Dünya sanayii üretim artışı %19 iken Türkiye'de %96 olmuştur (Tekin, 2001: 186-187).

Buraya kadar olan açıklamalarımızdan şu sonuçları çıkarmamız mümkündür. Öncelikle, Devletçilik İlkesi iki ana hedefe odaklanmıştır: i) "İktisadi Bağımsızlık", ii) Hızlı Kalkınma. Bu hedeflere o dönem koşulları içinde pür liberal bir politika ile ulaşma olanağı yoktur. Atatürk serbest piyasa ekonomisine karşı olmayıp, zaman içinde özel sektörün gelişip devlet sektörünün üstlendiği işlerin bir kısmını devralmasını istemiştir. Bu nedenle, Devletçilik İlkesi "ekonomide bütün işleri her zaman devlet yapacak" anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla, bazılarının öne sürdüğü gibi, "Devletçilik İlkesi artık sona erdi" sözleri bu ilkenin anlamını kavrayamamaktan veya Atatürkçü Sistem'e karşı önyargılardan ileri gelmektedir.

4. Atatürk ve Ekonomik İstikrar

Atatürk sürdürülebilir bir kalkınma için ekonomik istikrara ne derecede önem verdiğini politika ve uygulamalarıyla göstermiştir. Atatürk döneminde dış ticaret açığı olmadan, enflasyona başvurulmadan, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma sağlanmıştır. Atatürk, para sıkıntısına bir çözüm yolu olarak emisyonla başvurulması önerilerine her defasında karşı çıkmıştır (Eroğlu, 1981: 50-51).

Atatürk'ün 1 Mart 1922 Tarihli T.B.M.M. açılış konuşmasında "Türk parası sağlam değerini tutmaktadır. Hükümet bu siyasaya çok değer vermektedir; bundan böyle bu siyasadan ayrılmayacaktır" sözleri istikrarlı bir para politikasından yana olduğunu göstermektedir (Balkanlı, 2002: 87). Basılan paranın üretim karşılığı olmalıdır. Ülkenin üretiminde artış olmaksızın para basılması, yani açık finansman politikası talebi arttıracaktır. Arz-Talep dengesi Talep lehine bozulacağı için böyle bir politikanın ilk sonucu fiyatlarda sürekli artış yani enflasyon şeklinde kendisini gösterecektir.

Enflasyon verimli yatırımların yapılmasını engeller, yüksek talep ithalatı artırırken ihracatı caydırır, dolayısıyla dış ticaret açığı büyür, enflasyonist politikalar gelir dağılımındaki dengesizlikleri artırır. Üretim çeşitli darboğazlarla karşı karşıya kalır ve uzun vadede enflasyonlu bir büyümeyi sürdürmek olanaklı değildir.

Enflasyona yol açmamak için devletin giderlerini para basarak değil, vergi gelirleriyle karşılaması lazımdır. Dolayısıyla istikrarlı bir ekonomide iç dengenin sağlanabilmesi için G (Devlet Harcamaları) = T (Vergiler) olmalıdır. Dış dengenin formülü ise X (İhracat) = M (İthalat)'tır. Dolayısıyla makroekonomik bir istikrar için vergilerden ve ihracattan elde edilen gelirlerin devlet harcamaları ve ithalat harcamalarının toplamına eşit olması gereklidir. Atatürk döneminde bu ekonomik istikrar ilkesinin benimsendiğini ve yaşama geçirildiğini görüyoruz. 1930-1938 Yılları arasında kalan dönemde (1938 yılı hariç) $X - M$ hep pozitif rakamlar olurken, $[T + X = G + M]$ de büyük ölçüde sağlanmış yani ekonomik istikrar korunmuştur. Atatürk bugün uygulamakta zorlandığımız istikrar politikasının en başarılı uygulayıcısı olmuştur. Atatürk'ün dış ticarete ilişkin olarak 1 Kasım 1934 tarihinde T.B.M.M.'nin açılışında yaptığı şu konuşma dış dengeye ne kadar önem verdiğini göstermektedir: "Dış ticarete takip ettiğimiz ana prensip, ticaret muvazenemizin aktif karakterini muhafaza etmektir. Çünkü tediye muvazenesinin en mühim esasını bu teşkil eder". Atatürk bir başka konuşmasında da "...İstiklal-i maliyenin mahfuziyeti için şart-ı evvel, bütçenin bünye-i iktisadiye ile mütenasip ve mütevasin olmasıdır..." demektedir. Yani maliye politikasında da bütçe denkliği prensibini esas almaktadır. Görüldüğü gibi Atatürk'ün iktisat anlayışında öne çıkan unsur istikrarlı ekonomi politikasıdır. Atatürk'ün ekonomik istikrar konusundaki hassasiyeti, Kurtuluş Savaşı'nın en zor anlarında bile para basma yoluna gitmemesiyle açıkça görülmektedir. Enflasyon sorununu en zor anlarında bile yenen bu büyük ulus ne acıdır ki, büyük önderin bedenen aramızdan ayrılışından sonra bir daha bu dertten yakasını kurtaramamıştır.

5. Sonuç

Bu çalışmada Büyük Önderimiz Atatürk'ün benimsediği iktisadi ilkeler ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Atatürk'ün temel ekonomik hedefi bütün toplumun mümkün olduğu kadar kısa sürede kalkınmasını sağlamak olmuştur. Osmanlı'dan alınan kötü miras bu yolda büyük bir dezavantaj oluşturmuş ancak yine de Büyük Önderimizin deyişiyle "az zamanda çok büyük işler yapılmıştır". Atatürk'ün görüşüne göre bütün toplumun mümkün olduğu kadar kısa bir sürede kalkınabilmesi için istikrarlı iktisat politikaları uygulamak şarttır. Bunun için gerek iç gerek dış iktisadi dengeler gözetilmeli, karşılıksız para basma gibi kolaycı yollara sapılmamalı, kesinlikle enflasyonist bir politika izlenmemelidir.

Atatürk, devlete pazar ekonomisine geçişte öncü ve destekleyici bir rol vermiştir. Atatürk döneminde devlet, kalkınmanın adeta motoru işlevini görmüştür. 1923-1938 Yılları arasında geçen onbeş yıl boyunca fiyat istikrarı bozulmadan ve bütçe açıklarına gidilmeden çok büyük işler başarılmıştır. Burada önemli olan nokta şudur; bir kalkınma hamlesine girilirken ne yapılacağına hesaplanıp, yatırımların nasıl finanse edileceğinin planlanarak rasyonel bir şekilde hareket edilmesi gereklidir. Dış borçla, karşılıksız para basılarak, enflasyonist politikalarla girilen kalkınma hamleleri tıkanmaya mahkumdur. Atatürk bunların hiçbirine tenezzül etmemiş, gerçekleştirilen tüm ekonomik başarılar ve yapılan yatırımlar o dönemin kendi gelirleriyle, ülkenin geleceğinden yenilmeksizin elde edilmiştir. Gerçek başarı da budur zaten.

Kaynakça

ALP, Tekin, *Kemalizm, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.*

ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya, Bates Yayını, İstanbul, 1984.*

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981.*

AYSAN, Mustafa, *Atatürk'ün Ekonomi Politikası, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2000.*

BALKANLI, Ali Osman, *Türkiye'de Ekonomik Gelişme ve Kriz, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2002.*

DEMİR, Gülten, *Devlet-Ekonomi İlişkisinde Dönüşüm, Beta Basım Yayın, İstanbul, 1994.*

ERGİN, Feridun, K. Atatürk, *Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul, 1978.*

EROĞLU, Hamza, *Atatürk ve Devletçilik, Ankara, 1981.*

GİRİTLİ, İsmet, "Kemalizmin Sosyo-Ekonomik Yönü", *Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri, İ.Ü. Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1975.*

KAZGAN, Gülten, *Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999.*

KUYUCUKLU, Nazif, *Türkiye İktisadi, Beta Basım Yayın, İstanbul, 1986.*

ÖKÇÜN, A. Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi, Sermaye Piyasası Kurulu Yayını, Ankara, 1997.*

RICARDO, David, *Ekonomi Politüğün ve Vergilendirmenin İlkeleri, Belge Yayınları, İstanbul, 1997.*

SABİR, Hasan, *Dünya Siyasetinde Küresel Rekabet Sistemi ve Politikaları, Derin Yayınları, İstanbul, 2002.*

SAYAR, Ahmet, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması, Der Yayınları, İstanbul, 1986.*

TEKİN, Nil Türker, *Anahatlarıyla Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2001.*